

TUSSEN DIEZE EN DE MEER

Bert de Bie

Vertellingen over Engelen van vroeger en nu

Ontwerp omslag: Esther van Veen
Vormgeving en layout: Tonny Teuwisse

Voor het afdrukken van foto's/illustraties, is waar nodig, toestemming gevraagd aan de auteurs-rechthebbenden. Het is ons niet in alle gevallen gelukt om de bronnen te achterhalen. Eventuele rechthebbenden kunnen contact opnemen met de uitgever/auteur.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever/auteur.

© 2000 Bert de Bie, Engelen

Derde druk: december 2001

WOORD VOORAF

De bedoeling was om wat anekdotes en leuke wederwaardigheden af te drukken in 'De Tweeterp'. Toen ik daaraan begon bleek het zo veel materiaal te zijn, dat ik er best een uitgave van zou kunnen maken.

Een belangrijk aandeel zijn de jeugdherinneringen van tussen de jaren '30 en '40, maar ook details van later, zelfs eigenlijk tot het jaar 2000! Want ook de huidige ontwikkelingen, vergeleken met die van toen, zijn van belang bij het vormen van een totaalbeeld van Engelen. Vandaar de ondertitel: Vertellingen over Engelen van vroeger en nu.

Het boek 'Tussen Dieze en de Meer' schetst slechts een klein gedeelte van het leven dat zich in het dorpje Engelen heeft afgespeeld en hoe ik dit als dorpsjongen heb ervaren.

In die tijd telde het hele dorp Engelen in totaal drie straten. Hier en daar stond een huis of een boerderij en er waren in totaal maximaal 400 inwoners. Straatnamen kenden we niet, alleen huisnummers: A6, A7, A8 enzovoort.

Gemakshalve is achteraan het eerste hoofdstuk, waarin de bewoners van die drie straten worden beschreven, een plattegrondje toegevoegd. Ook treft u daar een kaartje aan met alle namen van de binnenspolders van Engelen omstreeks 1900.

Vooral de vrijheid en de gastvrijheid van de mensen in het dorp hebben heel veel indruk op mij gemaakt. Als je bijvoorbeeld iets wilde weten, nam men ruimschoots de tijd om je alles uit te leggen. Iedereen had de tijd.

Er waren toen nogal wat winkeltjes, hoe klein ze ook waren. Er werd ook veel meer 'gebuurt'. Er was veel persoonlijk contact en dat was heel gezellig!

Nieuws werd opgedaan in een van die winkeltjes en vooral de dorpspolitiek was er onderwerp van gesprek, terwijl de smederij de uitgesproken plek was om sterke verhalen te vertellen. Tegenwoordig halen we het nieuws uit de krant, we kijken naar het journaal op de tv of raadplegen Internet.

De vele herinneringen, foto's en illustraties, die vaak in contrast zijn met de ontwikkelingen van nu, hebben mij ertoe gebracht er een verhaal van te maken en dit in boekvorm uit te brengen. Soms worden enkele personen op meerdere plaatsen genoemd, maar dat hoort dan bij het verhaal van het betreffende hoofdstuk. Het is de bedoeling geweest om personen en situaties zo duidelijk mogelijk te beschrijven.

In een aantal gevallen is de kwaliteit van de afgebeelde foto's niet echt goed, maar vanwege van de historie of de sfeer zijn ze toch geplaatst.

Ik bedank diegenen die mij daarbij hebben gestimuleerd en wens u allen veel leesgenot.

Bert de Bie,
najaar 2000

INHOUD

Woord vooraf

1	De bewoners en hun locatie	3
	Naar de overkant	13
	Opmerkelijke personen	15
	Bijnamen	16
	Plattegronden	17
2	Aan de kost komen	21
	Beroepen en werkgelegenheid	25
	'Neringdoenden'	30
3	In de seizoenen	34
4	Dorpsvermaak	36
5	Verenigingsleven	39
	De verenigingen onder dak	41
6	Carnaval, kermis en de kerk	45
	Naar de kerk	45
	Een draaimolen, wat schommels en een snoeptent	48
	De Terpers	48
7	De oorlog '40-'45	51
	Evacuatie	54
	Boerderijen en huizen	56
8	Opgravingen	63
9	Gezondheidszorg	67
10	Overlijden en begrafenissen	71
11	Huisvuil en milieu	72
12	De uitbreidingen van Engelen	74
13	De Haverleij	76
14	Wild en vogels in de polder	84
	Verklaring van woorden	91
	Met dank aan ...	93
	Fotografie en illustratiemateriaal	94

1 DE BEWONERS EN HUN LOCATIE

Als we door het dorp liepen, waar alles nog rustig was, kwamen we aan het eind van de Dorpstraat rechts, op de hoek van de Diezekant, langs het pand waar de weduwe Johanna Kusters woonde. Mevrouw Kusters was een rustige vrouw die, als het maar even mooi weer was, buiten onder de druivenrank zat. Dan schildte ze aardappelen of haalde peulen af of ze maakte een praatje met de mensen die langskwamen.

In dat pand woonde ook Driekske van Engelen die getrouwd was met Hanneke van Maaren. Driekske werd ook wel de 'kooiman' genoemd omdat hij een eendenkooi bezat aan de Vlacie. Het was weliswaar geen grote, maar hij had daar een paar lokeenden om er de wilde eenden mee in de kooi te krijgen, ze dan te vangen en te verkopen voor de consumptie.

Wij zagen hem vaak lopen in de richting van de Vlacie met een korfje of mandje aan zijn arm.

Daar zat dan het voer in. Hij was een typische dorpsfiguur.

Zijn vrouw Hanneke zat altijd te breien, vooral lange kousen of sokken van zwarte sajet (soort wol).

Ze maakte die op bestelling à 50 cent per paar en dat leverde haar een aardig centje op. Ze was altijd vriendelijk, had van die guitige oogjes en als ze lichte waren die oogjes niet meer te zien. Iedereen wist haar te vinden.

Daarna liepen we rechtsaf de Diezekant op langs het omhoog geschoven raam van Kees Verhoelo, die daar bijna ritmisch de schoenen zat te lappen die hij 's zaterdags bij de klanten thuis bezorgde; langs de slagerij van Kees van de Griend (den lange Kees) waar we even mochten kijken hoe een koe op koelbloedige wijze werd neergeschoten en waarvan vervolgens de diverse onderdelen in het gezellige winkeltje werden uitgestald en verkocht.

Foto uit ca. 1905 met een aantal hier beschreven panden aan de Diezekant

Een tijd daarna kwam er een delegatie van het blindeninstituut uit Grave om te zien of hier in Engelen een dependance van het complex uit Grave gerealiseerd zou kunnen worden. De beslissing werd genomen en de Blizo (afkorting van Blindenzorg) nam haar intrek in het klooster. De wasserij en alle andere voorzieningen werden na een grondige verbouwing weer in gebruik genomen.

Het park in eerste aanleg, met op de achtergrond het torentje van de N.H.-kerk

Er werden huizen gebouwd aan de Engeler Schans en de Vlacie: Engelen werd groter. De vijver aan de Vlacie is ontstaan door het afgraven van zand voor de huizen aan de Vlacie en de Engeler Schans, waar het enorm drassig en moerassig was. Zo is het park ontstaan.

Het mooie uithangbord is geschonken door de bevolking van Engelen, als dank voor het vele goede werk van burgemeester Kempenaars. Waar treft men midden in een dorp zo'n mooie vijver aan zoals hier in Engelen? Het is toch uniek, nietwaar? Er wordt veel gebruik van gemaakt door kinderen en ook wandelaars genieten ervan, evenals de omwonenden.

Na korte tijd kwam de productie van de Blizo op gang. Er werden voornamelijk cocosmatten en borstels gemaakt door mannen; de vrouwen hanteerden bekwaam de breimachines. Er werden onder meer shawls en truien gebreed. Ook het administratieve werk werd door de vrouwen gedaan. De directie werd gevormd door de heer en mevrouw Coppens, de heer G. van Boekel en de heer Bisseling. Laatstgenoemde bouwde de bungalow 'het Huukske'. Er was weer volop bedrijvigheid in Engelen. De winkels zoals die van de bakker en van Den Dekker en de schoenmaker kregen er weer nieuwe klanten bij.

De farfare tijdens een processie

In de vasten hield de pastoor de zogenaamde vastenpreek. Die kon wel anderhalf uur duren. Dat alles in een koude kerk, zonder verwarming. Die preken waren saai en vaak hetzelfde van tekst. Het was de gewoonte dat ook kinderen deze diensten bijwoonden.

Ook werd in de vastentijd elke vrijdagavond de kruisweg gebeden. Wij, als misdienaar, meestal met zijn vieren, moesten dan de zware bidstoel van de ene naar de ander statie dragen (14 stuks), samen met de twee kandelaars en het grote kruis. Deze dienst duurde meestal meer dan een uur. 's Zondags was er om 07.00 uur een H. Mis en om 09.30 de Hoogmis, 's middags om 15.00 uur was het lof. Op zaterdagavond om 19.00 uur was er lof, dat meestal een half uurtje duurde.

Het rozenhoedje werd altijd door de pastoorsmeid voorgebeden.

Met de hoge feestdagen moesten alle misdienaars opdraven, dat waren er in die tijd 14 in totaal. Het was wel een mooi gezicht. Het altaar was dan vol met de koorknappen. Alles ging heel serieus en plechtig, want de kerk was geheel gevuld en voorin de kerk zaten de zusters van het klooster. Die hielden ons natuurlijk heel goed in de gaten. Omkijken of lachen was er niet bij. Gebeurde dat dan toch wel een keer, dan hoorde je dat direct na de dienst in de sacristie en kreeg je een behoorlijk standje, vooral van de kosteres die over de misdienaars ging. Als dat achter de rug was, dan kreeg je nog een keer een standje van mijnheer pastoor.

Als de processie rond de kerk trok, kregen de daar aanwezige bloemen de volle aandacht. Bij de Calvarieberg werd er halt gehouden om de plechtigheid af te sluiten met de zegen.

Daarna ging iedereen voldaan huiswaarts, terwijl de harmonie nog even een rondgang maakte.

De Haverleij is niet alleen bestemd als woongebied, maar ook de recreatie krijgt de ruimte. Het nabijgelegen Engelermeer is ook zeer in trek, niet alleen bij wandelaars, fietsers en vissers, maar ook bij zwemmers en surfers.

Plan Haverleij is een modern landgoed met een volledig uniek woonconcept.

Iedereen was natuurlijk benieuwd hoe het zou zijn als het gehele plan zou zijn uitgewerkt en de omgeving beplant.

Wat zal het straks een mooi gezicht zijn vanaf de dijk: al die kastelen en waterpartijen. Men kent dan vast niets meer terug van een polder.

Gelukkig blijft de Henriëttewaard het vertrouwde aanzicht houden dat het ook vroeger had.

Als alle fietspaden klaar zijn en met elkaar verbonden zijn, zal het zeer de moeite waard zijn om een 'ronde Engelen' te maken.

De scholen en de verenigingen hebben veel baat bij de uitbreidingen. Vooral FC Engelen vaart er wel bij. Er heeft een geweldige toestroom plaatsgevonden, vooral van de jeugd.

Door de uitbreidingen is het oude gedeelte van Engelen ook aantrekkelijker geworden. De prijzen van de oude huizen zijn er fors gestegen.

Het heeft de bestuursraad veel moeite gekost, maar ze hebben in ieder geval laten zien dat ze niet zo gauw in het nauw worden gedrukt. De gemeente 's-Hertogenbosch had dit niet verwacht. Ze hebben er van staan te kijken wat de kleine groep uit Engelen had bereikt!

Hoe belangrijk is het niet om zo'n dorpsbestuur te hebben. Het hele dorp is er trots op.

Wat zal de volgende grote stap worden?

Luchtopname van De Haverleij

14 WILD EN VOGELS IN DE POLDER

Men had nooit verwacht dat het gebied de Haverleij zoveel bekendheid zou krijgen en dat er ooit zo'n mooi landgoed met zulke fraaie kasteelwoningen en een prachtige golfbaan zouden verrijzen. Vóór die tijd was het vooral een rustig gebied waar boeren hun akkers en weilanden bewerkten. Hier werd het koren geoogst en de bieten geteeld. Het koren was voor de menselijke consumptie en de bieten waren voor het vee.

Er waren onverharde landweggetjes, met daarnaast smalle sloten en bij elk weiland een 'waterschap' (drinkplaats voor het vee). Het waterschap werd vroeg in het voorjaar uitgediept, voordat het vee de wei in kwam. Het uitdiepen werd met de schop gedaan. Het was zwaar werk, want als men op een bepaalde diepte kwam, trof men meestal een blauwe leemlaag aan die steeds aan de schop bleef kleven.

In de vakantiemaand, meestal de maand augustus, mochten wij de boeren meehelpen, met koren binden of het hooi - toen nog los - mee op de kar of wagen te laden. Wij vonden het geweldig als we mee mochten rijden en boven op de hooiwagen mochten zitten. In het najaar mochten wij peeten (bieten) op de erdkar (kipkar) laden en meestal was het dan slecht weer, zodat we in de zware klei moesten ploeteren. De bieten werden met de hand uitgetrokken en in een rij gelegd. Dan kwam de volgende die met de schop het loof eraf stak. Daarna werden de bieten met de hand op de erdkar geladen om vervolgens de bieten thuis op te slaan, ofwel binnen of in de kuil zo dicht mogelijk bij huis.

De kuil werd van tevoren enkele steken diep uitgegraven. De bieten werden in de kuil gelegd en daarna afgedekt met stro en vervolgens werd er een dikke laag zware klei op aangebracht, dit alles met de schop.

Het peeloof werd als veevoeder gebruikt. Het naar huis rijden was een zware klus, vooral voor het paard die de erdkar door de zware klei moest trekken; het karrenspoor was modderig en glad, vooral als het regende.

Turnsteen

Wulp

De Haverleij was vroeger een gebied met vele contrasten: de groene weiden met koeien, het koren - meestal rogge of tarwe voor de consumptie - en haver (voor het vee).

Er werd soms ook wel gerst geteeld dat na het dorsen meestal opgekocht werd door een of andere brouwerij.

Tijdens de oorlog werd er verplicht veel koolzaad verbouwd, waarvoor de boeren een kleine vergoeding kregen.